

V. Klaić, HRVATI I HRVATSKA. IME HRVAT I HRVATSKA U POVIJESTI SLAVENSKIH NARODA, S. M. ŠTEDIMLIJA, CRVENA HRVATSKA, K. DRAGANOVIĆ – D. MANDIĆ, HERCEG-BOSNA I HRVATSKA, Biblioteka "Povjesnice", sv. 1 – 3, Split, 1991, pretisak.

U hrvatskoj povijesnoj znanosti i kulturi odavno je utvrđeno i potvrđeno da je u njima zlatnim slovima upisano ime Vjekoslava Klaića; svojim je značajnim djelom udario pečat našoj historiografiji pa se o njemu i njegovu djelu zna dosta, a njegova je višetomna "Povijest Hrvata" u zadnjih desetak godina reprintirana i u nizu izdanja. Međutim, u zadnjih četrdesetak godina u hrvatskoj povijesnoj znanosti i publicistici uopće slabo – a u široj javnosti i ništa – govorilo o više imena koja su svojim djelom utjecala i na našu povijesnu znanost; ovdje se radi i o tri znanstvenika i kulturna ili politička djelatnika, čiji su život i djelo u znatnoj mjeri ugrađeni i u novija hrvatska, bosanska, crnogorska i srpska politička zbivanja. Ta imena – Krunoslav Draganović, Dominik Mandić i Savo Marković-Štedimlija – bila su i u našoj javnosti veoma poznata do 1945. godine. Tada naglo "iščezavaju", te se spominju u Hrvatskoj i drugdje u bivšoj FNRJ-SFRJ samo povremeno i isključivo u političkoj sferi života; no i to veoma negativnim konotacijama, zbog njihove povezanosti s tzv. Nezavisnom Državom Hrvatskom i djelovanjem D. Mandića i K. Draganovića u poslijeratnoj hrvatskoj emigraciji koja je bila neprijateljski usmjerena prema socijalističko/komunističkoj Hrvatskoj odnosno protiv Jugoslavije kao takve uopće. Međutim, ta se imena iz hrvatske povijesne znanosti i publicistike nisu mogla izbrisati, a u hrvatskoj su dijaspori itekako živje-

la. Štoviše, Dominik Mandić i Krunoslav Draganović su živo djelovali, a ovaj drugi i u Bosni, kada se u domovinu vratio iz emigracije. U zadnje se vrijeme i u Hrvatskoj piše i govori o njihovu životnom i političkom putu te o djelima koja su objavili a znanstvenoga su, kulturnoga ili, pak, općepublicističkog karaktera i značenja. Tako je splitski nakladnik "Laus" (urednik Ante Oman) god. 1991. pokrenuo bibliotečni niz pod naslovom "Povjesnice", od kojih su prve tri knjige pretisci ranijih izdanja, i to spomenute četvorice pisaca. Tako je u prvom svesku objavljena poznata Klaićeva studija "Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda", drugi donosi Štedimlijinu "Crvenu Hrvatsku", a treći – pod naslovom "Herceg-Bosna i Hrvatska" – sadržava Draganovićevu radnju "Hrvati i Herceg-Bosna. (Povodom polemike o nacionalnoj pripadnosti Herceg-Bosne)" i Mandićev rad "Herceg-Bosna i Hrvatska. Prigodom 500-godišnjice pada Bosne (1463. – 1963.)" Sva četiri rada bila su davno objavljena – Klaićeva studija 1899. (a preštamala Matica hrvatska 1930. god. Uz predgovor Josipa Nagya), Štedimlijin rad 1937. (Zagreb, izd. uredništva "Putovi"), Draganovićev 1940. (u Sarajevu, pod pseudonimom Hrvoje Bošnjanić, no, bio je zabranjen), a Mandićev 1963. godine (ali je bio štampan samo u Buenos Airesu, u "Hrvatskoj reviji").

Te tri knjige s četiri radnje svaka za sebe imaju sadržajno izuzetnu vrijednost, iako su kvalitetom sasvim različite, jer govore o presudnim momentima i temama iz povijesti više naroda, u prvome redu hrvatskoga, ali svojom pojavom govore i o vremenima u kojima su nastajale te o današnjici, kada se opet štampanju. Klaićev rad govori o tome što čini osnovicu identiteta svakoga naroda, njegove domovine i države; to je njihovo ime, u ovom slučaju Hrvat i Hrvatska; ta imena Klaić pronalazi u slo-

venskim, srpskim, ruskim, češkim i polapsko-slavenskim a najavljuje i u poljskim zemljama. U svojoj, pak, knjizi Štedimlija dokazuje: "U svoju današnju zemlju, oni (Crnogorci) su došli kao Hrvati i pod tim imenom živjeli nekoliko vjekova, a tek kasnije kad je bila stvorena srednjovjekovna srpska država, u čiji je sastav ušla predhodnica današnje Crne Gore, Zeta, počela je pod uticajem i pritiskom autoriteta nove države da se gubi hrvatska u korist srpske nacionalne svijesti kod predaka današnjih Crnogoraca." S. M. Štedimlija govori o Crvenoj Hrvatskoj i njezinim kulturnim tragovima (o nacionalitetu Crnogoraca, o tome što kaže pop Dukljanin i grčki pisci, o tome da je Crvena Hrvatska postojala), o pretapanju imena Crvena Hrvatska u Crnu Goru, o putu od Crvene Hrvatske do Crne Gore (o tome kako centralizam hrani separatizam, o plemenskim zajednicama, o krvnoj osveti, o narodnoj vjeri, o misiji narodne crkve, o onome "što je Nemanja drugđe učinio" itd.), o formiranju crnogorskog nacionalizma (o formiranju modernog nacionalizma, o hrvatskom i srpskom nacionalizmu, o sukobu nacionalnih ideja, o smislu srpskog nacionalizma, o značenju crnogorskog nacionalizma itd.); tu je i pogovor Vatra Murvara, "Na periferiji hrvatstva", iz prvog izdanja. Draganović i Mandić, pak, podrobno i uz niz argumenata dokazuju da su Bosna i Hercegovina hrvatske zemlje, a da su muslimani zapravo Hrvati, te ne mogu biti Srbi. Tako Draganović daje povijesni osvrt na Herceg-Bosnu, na vjerske prilike u Bosni, bosanske Muslimane itd. O. Dominik Mandić govori o Bosni i Hercegovini koje su geopolitički bitno povezane s Hrvatskom, o tim zemljama u povijesti Hrvata, o hrvatskom podrijetlu bosansko-hercegovačkih Muslimana, o Bosni i Hercegovini u sastavu buduće države Hrvatske.

Bez obzira na stručno-znanstvenu utemeljenost Klaićeva i Mandićeva teksta, a ne stručno-publicističku podlogu Draganovićeva i Štedimlijina rada, u sve četiri radnje znatno se prepoznaje aktualna politička atmosfera vremena u kojima su nastala. Upoznavši se s njihovim sadržajima, nije nam čudno da su i naši dani prepuni političkih zbivanja koja upućuju

na novu aktualnost radnji Vjekoslava Klaića, Dominika Mandića, Save Markovića-Štedimlije i Krunoslava Draganovića, koje se bave poviješću Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Crne Gore, ili – točnije rečeno, osim Klaićeve – poviješću hrvatsko-srpskih odnosa. Time one, a naravno i Klaićev tekst, potvrđuju suvremenost povijesnih konflikata na hrvatskim prostorima u koje već stoljećima protivnik nadire oružanim i drugim akcijama s istoka, kao i u naše dane. Pojedina pitanja, dakle, opet nisu samo akademska, znanstvena, već i svakidašnja, vezana uz egzistenciju u prvome redu Hrvata i Hrvatske. Jer, što reći na ovakve uvodne rečenice Draganovićeve radnje, objavljene 1940. god. u Sarajevu i zabranjene: "U središtu interesa javnosti stoji danas Bosna i Hercegovina. O njoj se danas govori, raspravlja, polemizira. Njezina se sudbina danas kroji. U takvim prilikama nije nikakvo čudo, da je na dnevnom redu rasprava o nacionalnoj pripadnosti Herceg-Bosne. Sve to dosad ne bi bilo ništa zla, da se iz izvjesni velikosrpski političari nijesu toliko zaboravili da razumnju čovjeku naprosto pamet staje od čuda (...)"

Sva četiri teksta, dakle, pružaju dovoljno snažne dokaze i argumente za to što ne bi trebalo biti a što se zapravo događalo i što se događa; istodobno, dokaz da se iz povijesti kao učiteljice života nikad i ništa nije naučilo. Nažalost! U tome je i najveća pouka ovih djela Vjekoslava Klaića, Save Markovića-Štedimlije, Krunoslava Draganovića i o. Dominika Mandića – u doba kada su napisana i objavljena te sada kada su pretiskana.

Petar Strčić

Stjepan Krivošić, STANOVNIŠTVO
DUBROVNIKA I DEMOGRAFSKE
PROMJENE U PROŠLOSTI, Dubrovnik
1990, 200 str.

Nedavno je u izdanju Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku izašla, kao 1. svezak edicija "Prilozi demografskoj povijesti Dubrovačke Republike", knjiga Stjepana Krivošića "Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti". Inače, ovo nije

prva knjiga u kojoj se autor bavi demografskom problematikom. Naime, Krivošić je u izdanju "Grade za gospodarsku povijest Hrvatske" JAZU, 19 objavio knjigu "Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine 19. st.". Njegova knjiga "Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti" znatan je prilog demografskoj povijesti. Djelo će mnogo pomoći pri daljem proučavanju dubrovačke prošlosti.

U knjizi autor je nastojao ustanoviti broj stanovnika u Dubrovniku u vrijeme Dubrovačke Republike. Isto tako, on je želio utvrditi ukupan broj stanovništva na području Dubrovačke Republike. Pritom je posvetio priličnu pažnju proučavanju izvještaja o broju stanovnika, matičnih knjiga rođenih i umrlih, kao i drugih izvora koji se nalaze u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Činjenice dobivene radom u Historijskom arhivu autor je uspoređivao s podacima iz drugih dalmatinskih gradova (Zadar, Split, Trogir i Šibenik) ili s podacima srednjoeuropskih (Berlin, Leipzig, Rostock ...), francuskih (Grenoble, Marseille ...) i talijanskih gradova (Venecija, Firenca, Napulj ...). Krivošić je te podatke prikazivao u obliku grafikona kretanja ukupnog broja stanovništva u Dubrovniku i podgradu.

Predgovor (5 – 11) na početku ove knjige napisao je akademik dr. Vladimir Stipetić. U uvodnim napomenama autor je upozorio na teškoće u svom radu. Najviše teškoća pricinjavalo mu je to što su izvori (matične knjige) ostali sačuvani tek iz četvrte dekade 17. st.

Glavni dio knjige podijeljen je na pet poglavlja, i to: I. Ukupno stanovništvo (13 – 52), II. Struktura stanovništva (53 – 72), III. Prirodna kretanja stanovništva (73 – 115), IV. Demografske promjene u vrijeme francuske okupacije grada (115 – 119), V. Populacijska politika (119 – 122). Na kraju knjige nalaze se tablični pregledi (123 – 187), Prilozi (189 – 191), Literatura (193 – 198) i sažetak na engleskom jeziku (199. str.).

U prvom dijelu autor nam govori o broju stanovnika u Dubrovniku i Dubrovačkoj Republici. Izvještaji koji govore o broju stanovnika, osobito oni prije potresa, pretjeruju kada tvrde da je Dubrovnik sredinom 15. st. imao

oko 30 000 stanovnika. Krivošić je, uspoređujući podatke o natalitetu, površini grada i broju stanovnika na 1 hektar u Dubrovniku s podacima iz drugih gradova (Zadar, Split, Venecija ...), došao do zaključka da grad nije mogao imati više od 6 000 stanovnika sredinom 15. st. Također nastojao je ustanoviti broj stanovnika na osnovi potrošnje prehrambenih proizvoda. Autor je prikazao kako su negativni vanjski faktori utjecali na broj stanovnika. Od tih faktora obradio je glad, epidemiju i potrese, a najviše pažnje posvetio je epidemiji ("crna smrt" 1348) i potresima (1348, 1430 ... 1667). Autor se, također, pozabavio brojem stanovnika koji su se nalazili izvan Dubrovnika u trgovačkim kolonijama širom Balkanskog poluotoka. Na kraju poglavlja obradio je kretanje ukupnog broja stanovnika od 10. st. (prema izvještajima Konstantina VII. Porfirogeneta) do 1857. godine.

Krivošić je u drugom poglavlju obradio strukturu stanovništva. Pritom je osobitu pažnju obratio na klasnu strukturu, strukturu po zanimanju, spolu i dobnu strukturu. Kod klase strukture stanovništva prikazao je vlastelu, građane i pučane. Ovdje je autor najviše pažnje posvetio vlasteli zbog toga što o njoj ima najviše podataka. Radeći na strukturi po zanimanju obradio je trgovce, pomorce, obrtnike i ostala zanimanja (posluga i redovnici). Proučavajući dobnu i spolnu strukturu ustanovio je da prevladava stanovništvo ženskog spola nad muškim. Na kraju poglavlja autor se pozabavio strukturom stanovništva u popisu 1857. (struktura po vjeroispovijesti, po zanimanju, spolno-dobna struktura te struktura bračnog stanja). Također je konstatirao da se stanovništvo Dubrovnika tada nalazilo u stadiju demografske starosti.

U trećem poglavlju obradivao je kretanje stanovništva u Dubrovniku. Ovdje se bavio natalitetom, mortalitetom, prosječnom dobi umrlih, srednjim trajanjem života, prirastom-padom stanovništva, nupejalitetom, srodstvom i obiteljima, a donosi nam i tablice smrtnosti. Obradujući natalitet nastojao je utvrditi prosječnu stopu nataliteta, sezonsko kretanje začeca i rođenja te broj izvanbračne djece. Radeći na mortalitetu prikazao je opću

stopu mortaliteta, sezonsko kretanje umiranja, smrtnost dojenčadi, a obratio je pažnju i na uzroke smrti. Proučavajući srednje kretanje života utvrdio je da su žene živjele duže od muškaraca. Radeći na prirastu, odnosno padu stanovništva ustanovio je da je u razdoblju 1642 – 1646. i 1691 – 1857. broj stanovništva porastao za 996 stanovnika, dok je broj pripadnika vlastele u isto vrijeme porastao za 136. Obradujući tablice smrtnosti radio je na podacima o broju umrlih po godinama starosti u razdoblju 1708 – 1807. godine. Autor je pišući o nupcijalitetu obratio pažnju na sezonsko kretanje vjenčanih, prosječnu dob zaručnika i porođajne intervale. Proučavajući srodstvo on je radio na vlastelinskim porodicama zbog toga što o njima ima najviše podataka. Radeći na tome najviše se bavio krvnim srodstvom i tazbinstvom. Autor je na kraju posvetio pažnju obiteljima te je utvrdio postojanje razlike između broja domaćinstava i broja obitelji.

U četvrtom poglavlju Krivošić je opisao demografska kretanja u Dubrovniku u vrijeme francuske okupacije grada. Autor je osobito pažnju posvetio broju rođenih i umrlih te broju vjenčanja.

Obradujući peto poglavlje prikazao je populacijsku politiku u Dubrovniku. On je nastojao ustanoviti da li je u gradu provedena populacijska politika. Na kraju je zaključio da su u gradu provedene određene populacijske mjere.

Na kraju Krivošić nam donosi tablični pregled broja rođenih, umrlih, vjenčanih, tablice za računanje srednjeg trajanja života te tablice smrtnosti muškog i ženskog stanovništva u Dubrovniku.

Ova knjiga je uspješan prikaz demografskog kretanja stanovništva u gradu koji je imao vrlo važnu trgovačku i pomorsku ulogu na balkanskom i mediteranskom prostoru. Ona ima veliko značenje za razvoj demografske historije. Usto mnogo će pridonijeti pokušajima da se napiše kompletna povijest Dubrovnika.

Milan Vrbanus

Petar Lucić, VARTAL, Split 1990.

U izdanju Književnog kruga u Splitu objavljeno je 1990. g. prvo cjelovito izdanje "Vartla" Petra Lucića (kraj 16. stoljeća), zbornika proznih i stihovnih sastavaka starije hrvatske religiozne i svjetovne književnosti, koje je za tisak priredio, te popratio uvodom, bilješkama i rječnikom prof. dr. Nikica Kolumbić. Originalni rukopis čuva se u Arhivu HAZU (signatura IV a 31); pronašao ga je u XIX. st. Ivan Kukuljević Sakcinski, u ženskom benediktinskom samostanu Sv. Nikole u Trogiru. Otada ga neprestano citiraju (osobito Marulićeva djela), no, tek je sada, nakon više od tri stoljeća, postao u cijelosti pristupačan široj javnosti.

"Vartal" je jedna od najopširnijih antologija stare hrvatske književnosti. Prema sadašnjem stanju, nakon što su neki listovi izgubljeni, sadržava 131 tekst. U njemu su pribilježena djela Lucićevih suvremenika, ali i neki tekstovi iz XV. pa i ranijih stoljeća. Zbornik je sastavljen u razdoblju od 1573. do 1595. g. Premda "Vartal" ne daje pouzdane podatke o autorstvu tekstova, jer je većina donesena anonimno, pa su tako mnogi tekstovi, u početku, nedokazano pripisivani Maruliću, ipak je on do danas, po broju naslova, najbogatija hrestomatija hrvatskih proznih i stihovanih djela XV. i XVI. stoljeća. Njime su se služili brojni stručnjaci i priređivači djela starije hrvatske književnosti (I. Kukuljević, V. Jagić, Đ. Daničić, T. Maretić, F. Fancev, J. Badalić, C. Verdiani i H. Morović).

Petar Lucić bio je zaneseni sakupljač i prepisivač tekstova te je, kao obrazovan čovjek, imao kontakte s piscima latinskog i hrvatskog izraza onoga doba. Osim toga, i sâm je bio stihotvorac, pa je u "Vartal" unosio i svoje stihove koji su svi odreda autorizirani bilo inicijalima bilo punim imenom. "Vartal" je uglavnom pisan Lucićevom rukom, no, u njega je uvezano i nekoliko starijih tekstova drugih prepisivača. U popunjavanje oštećenih dijelova zbornika na kraju se upustio i Petrov sin Ivan Lucić, te je stoga "Vartal" vrlo složena zaokružena cjelina s početkom i krajem. Priređivač "Vartla" Nikica Kolumbić zaključuje da

sakupljač tekstova, bez obzira na prvotni dojam kaotičnosti u njihovu redanju, čitavo vrijeme ima određenu ideju vodiču, odnosno svoje shvaćanje tekstualnih cjelina. I u tome je novost u prezentaciji ove antologije. To argumentira kazalo na početku rukopisa koje je vrlo pomno izradio sam Petar Lucić. Ideja vodiča istaknuta je u početnom (kao uostalom i u završnom) epigramu sastavljača, koji izražava piščevu okrenutost duhovnosti:

Ov jest cvitja vartal, pun slasti duhovne,
od sebe odvargal jest ke su svitovne, ...

Jer nije ovdike svitovni perivoj,
neg slasti jest od ke pića duši tvojoj.

Tematski "Vartal" je nabožan, okrenut smrti, grijehu i spasenju. Kako kaže I. Babić, to je "ženska knjiga", što potvrđuje i sam Lucić u završnom epigramu: "(Za m)ajke i sestre dat jim razgovor mil". Tome u prilog govori i činjenica da je pisan na hrvatskom, a ne na latinskom jeziku. Također čitav zbornik drži na okupu središnja svetačka figura – lik Ivana Trogirskog, zaštitnika Trogira, koji je nekoć zaista spasio Trogirane u sudbonosnim trenucima.

Prema N. Kolumbiću, tri su bitne idejne i tematske komponente zbornika: duhovna orijentacija, upućenost ženskom redovničkom kadru i lokalna rodoljubna nota. Rodoljublje, ovdje osobito lokalno obojeno, kao i vjernost kršćanstvu i katoličanstvu, osobito nakon tridentskog koncila, često se bilježe u zemljama ugroženim zavojevačima druge vjere, u ovom slučaju Turcima muslimanima. U "Vartlu" ima literarno vrijednih a neobrađenih prozih tekstova. Mnogi tekstovi, osobito oni u stihovima, poznati su i iz drugih rukopisa, bilo kasnijih bilo ranijih, pa je Lucićev original vrijedan za utvrđivanje i rekonstrukciju izvornog, tj. prvobitnog teksta. Katkad je to i jedini izvor. N. Kolumbić zaključuje, na osnovi vrhunskih dostignuća hrvatske renesansne poezije, da su ona morala izrasti iz konkretnijih metoda prenošenja pjesničkog iskustva starijih generacija na mlade, a ne samo iz individualnih napora. /Ovo s obzirom na Lucićevo mladenačko (osamnaestogodišnje) epigonstvo Marulića./ "Var-

tal" je pun Lucićevih pjesama, sentencija, moralnih pouka i aforizama što mu daje posebnu intimnost i humanost, osobito kad se uzme u obzir da je namijenjen dumnama izoliranim od vanjskoga svijeta.

U uvodu N. Kolumbića, nakon kratkog nabiranja i obrade tekstova koji bi mogli pripadati Petru Luciću, slijedi opis i sadržaj "Vartla" u kojem se tematski tekstovi dijele na: 1. trogirski zaštitnik Ivan Trogiranin, prošćenja i molitve; 2. himne Isusu i Mariji; 3. suprotiva; 4. svetačke legende; 5. muka, plač, križ, uskr-snuće (Vetranović, P. Lucić, M. Marulić); 7. iz starih rukopisa; 8. grešnik i pokora; 9. molitve i prošćenja. Potom slijedi pitanje Marulićeva autorstva u "Vartlu" te tekstološke napomene: objašnjenje transkripcije, grafija, ortografija, morfologija, sintaksa te stilske osobine. Nakon integralnog teksta "Vartla", slijede "Bilješke" u kojima su napomene o izvornom obliku riječi, o varijantnim razlikama, kao i tumačenja samo onih riječi i pojmova nužnih za razumijevanje teksta. Potom slijede vrlo korisni "Podaci o tekstovima" u kojima se navodi sve značajno u vezi s proučavanjem pojedinog sastavka, od rukopisa i bibliografije do izdanja i osobitosti teksta.

Na kraju knjige objavljen je, umjesto govora, rad Ive Babića "Trogir u doba nastanka Lucićeva Vartla", tj. u XVI. i XVII. stoljeću, u kojem autor iznosi osnovne i malobrojne poznate podatke o Petru Luciću, sastavljaču antologije, te o njegovu plemićkom rodu koji potječe još iz XII. stoljeća, nabrojivši ovdje sve značajnije mu pretke i ne zaobišavši sina Ivana Lucića, autora prve kritičke hrvatske historio-grafije "De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex" (tiskano u Amsterdamu 1666. godine), koji je obilježio završetak ovog starog roda.

Objavlivanje cjelokupnog teksta "Vartla" bio je zahtjevan i težak zadatak za priređivača, no, ovako pedantno obavijen, vrijedan je doprinos proučavanju starije hrvatske književnosti, a znatno pridonosi boljem razumijevanju i ondašnjih povijesnih prilika.

Tihana Mršić

NJEMAČKE "ZAVIČAJNE KNJIGE" ZA ĐAKOVŠTINU

Izvan zapadnonjemačke i austrijske "stručne" historiografije o bivšoj Jugoslaviji postoji jedna grana povijesne znanosti koju neki, npr. Anton Tafferner (*Donauschwäbische Wissenschaft*, T. 1., München 1974) i Wolfgang Kessler (Njemačke "Zavičajne knjige" o Jugoslaviji, *Historijski zbornik* 1978–1979, Zagreb, str. 505–507) nazivaju "Dunavskošvapska historiografija".

"Dunavski Švabe" (*Donauschwaben*) kao kolektivni naziv stvoren je nakon prvog svjetskog rata za potomke njemačkih kolonista u prijašnjoj Ugarskoj, napose u Bačkoj, Banatu, Slavoniji i Srijemu. Oni svojom sadašnjom historiografijom nastavljaju predratna istraživanja regionalne povijesti svojih nekadašnjih naseobina. Nosioци tih istraživanja uglavnom su nastavnici i svećenici (kao i u "starom zavičaju"). Osim većih i sumarnih pothvata i zanimljivih izdanja izvorne građe, postoji niz publikacija različitih zamisli i vrijednosti. Rezultat ovih nastojanja je također niz tzv. "Zavičajnih knjiga" (*Heimatlücher*) koje predstavljaju monografije o pojedinim mjestima (i pokrajinama) kako se oni odražavaju u sjećanjima prijašnjih njemačkih stanovnika, koji su živjeli u Jugoslaviji do kraja drugog svjetskog rata.

Izradene su uglavnom po istoj shemi: nacrt povijesti (za novije doba većinom ne po izvorima ili literaturi, nego po sjećanju), priče, dosjetke, crtice iz zajedničke prošlosti, popis njemačkih obitelji. Posvećene su ponajprije uspomenu na stari zavičaj, a ne povijesnom istraživanju, iako u njima ima dosta građe, napose za folkloristiku i demografiju, zanimljivih starih fotografija, a katkada i starih planova i karata. Postoji veći broj takvih knjiga (monografija) za Bačku, Banat, Slavoniju i Srijem, pa čak i Bosnu.

Od tih izdanja ne smije (i ne može) se uvijek očekivati povijesna objektivnost (npr. ako se radi o ulozi njemačke manjine u Jugoslaviji za vrijeme drugog svjetskog rata). Osnovno raspoloženje je nostalgija za izgubljenim zavičajem. Čitajući ove knjige osjeća se i traženje orijentacije u novoj sredini.

Njemačka i austrijska stručna historiografija gotovo ne zamjećuje ovakvu literaturu, a od jugoslavenskih historičara samo su se rijetki djelomično koristili ovim izdanjima. Za đakovštinsko područje koristili su "Zavičajne knjige" dosada Mirko Marković (Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Centar za znanstveni rad JAZU Vinkovci, Zagreb 1976, str. 147–346; Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena JAZU*, knj. 47, Zagreb 1977, str. 5–125), Adam Pavić (Gorjani – Povijesni i prosvjetno-kulturni razvoj, Gorjani 1986), Josip Vinkešević (Narodni plesovi Đakovštine, Zagreb 1989) i autor ovog napisa (Kolonizacija Nijemaca u Đakovo i Đakovštini, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 3, Đakovo 1985, str. 29–65; *Die Kolonisation der Deutschen. Die Besiedlung von Đakovo/Djakowo, Slawonien und der Umgebung /Djakowschtina/*, s. 1. /Stuttgart/, s. a. /1990/; Njemačke "Zavičajne knjige" kao izvor podataka za povijest sporta u Đakovo i Đakovštini do 1945. godine, *Povijest sporta*, br. 80, Zagreb 1989, str. 331–335; *Đakovštinski Telmanovci, Đakovački vezovi – Prigodna revija*, Đakovo 1989, str. 47–49). Razumljivo je da hrvatska, srpska, vojvodanska (i slovenska) historiografija uglavnom nemaju interesa za tako opširno opisivanje sudbine jedne "izgubljene" grupe prijašnjeg stanovništva. Zbog toga su ove "Zavičajne knjige" važna i nenadoknadiva dokumentacija, iako ova "subjektivna historiografija" ne pretendira na znanost. Treba upozoriti na nužnost kritičke analize "Zavičajnih knjiga" i s njemačke i s hrvatske strane.

U zadnje vrijeme opaža se sve više činjenica da pripadnika one generacije koja je svjesno živjela u tim pokrajinama biva sve manje. S druge strane, ima dosta novih poticaja da se ova etnička grupa ne istražuje izolirano nego u međuetničkom odnosu s hrvatskim, srpskim i mađarskim "susjedima".

Na području Đakova i Đakovštine živio je do pred kraj prošlog rata velik broj njemačkog stanovništva, preko 21 % od ukupnog broja. U Đakovštini je od 65, Nijemaca bilo u 42 mjesta. Najveći broj njemačkog stanovništva

obitavao je u Đakovu, Krndiji, Gašincima, Vučevcima, Tomašancima, Gorjanima, Kešincima, Drenju, Drenj. Slatiniku, Satnici, Selcima, Mandičevcu, Mrzoviću, Piškorevcima, Pridvorju, Semeljcima, Širokom Polju, Viškovcima i Vuki.

Dosada, za Đakovštinu napisane su i objavljene četiri "Zavičajne knjige", i to za sela: Satnicu (Stefan Stader: Heimatbuch Satnitz-Djakovačka Satnica. Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien, s. 1. /Kaiserslautern/, 1972, 103 str.), Tomašance-Gorjane (Ivanovce) (Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder: Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien, Donaueschingen Beiträge, Band 63, Ruit bei Stuttgart 1974, 208 str.), Krndiju (Matthias Stolz: Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht, Hrsg. Komitee der Heimatortsgemeinschaft Krndija, Graz 1987, 340 str.) i Viškovce (Johann Possert: Viškovi Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerndorf, Eigenverlag, Lieboch 1989, 127 str.).

"Zavičajne knjige" za Satnicu, Tomašance-Gorjane, Krndiju i Viškovce izrađene su po istoj shemi kao i ostale monografije ovoga tipa. Uz kratki povijesno-kulturni pregled naselja koje obrađuju, pjesme, priče i anegdote iz zajedničke prošlosti i života, đakovštinske "Zavičajne knjige" donose nam dosta nezaobilaznih i bitnih podataka o toku naseljavanja Nijemaca u ova sela, o životu Nijemaca u Satnici, Tomašancima, Gorjanima, Ivanovcima, Krndiji i Viškovcima, i općenito utjecaju nijemstva na kulturu i povijest đakovštinskog kraja. Nalazimo zanimljivih podataka o različitim ustanovama (škola, čitaonica, pošta ...) i društvima (sportska, lovačka, vatrogasna, pjevačka, kazališna...) od važnosti za život i razvoj naselja. Dosta prostora je posvećeno različitim običajima. Uglavnom, na osnovi sjećanja obrađen je period drugog svjetskog rata i iseljavanje njemačkog življa iz navedenih sela u Austriju, odnosno Njemačku. Osobito su zanimljive stare fotografije, karte i planovi, kao i oni dijelovi ovih monografija koji se odnose na demografiju i onomastiku.

Podaci koje nam donose "Zavičajne knjige" za Satnicu, Tomašance, Gorjane, Krndiju i

Viškovce nisu kronološki potpuni ni preiscrpani; no vrlo su dragocjeni i nezaobilazni želimo li stvoriti što točniju sliku o đakovštinskoj povijesti. Ove monografije ostaju uglavnom u okviru njemačke manjine, ali su svakako važan prilog za povijest Đakovštine i Slavonije, napose naselja (sela) koja obrađuju ako se tom poviješću smatra ne samo povijest slavenskih naroda na tom području.

Vladimir Geiger

Ivan Očak, DR. ANTE CILIGA –
OTPADNIK KOMUNIZMA I
STALJINSKE ČISTKE, Radovi 22, Zagreb
1989.

Hrvatski znanstvenik Ivan Očak u hrvatskoj i ruskoj historiografiji zauzima visoko mjesto. Taj povjesničar – znanstveni savjetnik Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu u miru – veoma je marljiv istraživač, pun mladenačkog entuzijazma i energije, stručnjak kojemu su traganja za izvornim povijesnim podacima te njihova analiza i interpretacija glavna životna preokupacija. Dugogodišnja praksa i iskustvo na tome poslu omogućili su mu da pronade znatan broj arhivskih i drugih podataka u nas i u stranopne svijetu te da ih valorizira, znanstveno interpretira i izloži sudu javnosti. Ivan Očak je, tako, objavio velik broj članaka i knjiga iz najnovije povijesti hrvatskoga naroda i nekih drugih južnoslavenskih naroda, a osobito tekstova koji govore o tragičnom dijelu te povijesti odnosno o KPJ i jugoslavenskim komunistima između dva svjetska rata općenito a hrvatskih komunisti napose.

U okviru te pažnje, Ivan Očak je znatan dio svoga vremena posvetio osvjetljavanju sudbine hrvatskih, odnosno jugoslavenskih komunisti koji su zbog zlehude povijesne sudbine smrtno ili na drugi način stradali ili stradavali u strašnim staljinskim čistkama 20-ih i 30-ih godina našega stoljeća. Osobito mjesto među tim žrtvama zauzima i dr. Antun (Ante) Ciliga.

Životni put Antuna Ciliga (rođen je 1898. godine u Istri) nevjerojatno je kompleksan i

komplikiran, put pun krivina na idejnom i praktičnome političkom, moralnom i etičkom polju. Započeo je kao jugoslavenski miletičevac i hrvatski starčevićanac, radnik na stvaranju Karadorđevićeve Jugoslavije, ali, zatim i Komunističke partije Jugoslavije; štoviše – postaje i veoma visok funkcionar KPJ. Kao njezin član diže pobunu Hrvata u Istri pod Italijom (seljačka "Proštinska buna"), i to na nacionalnoj, hrvatskoj osnovi, sudjeluje u mađarskoj revoluciji u radu Kominternic, postaje sovjetski sveučilišni nastavnik u Moskvi i Lenjingradu, pa trockist i staljinski zatočenik. Izbivši se iz Sibira (kao talijanski državljani iz Istre), orijentiran je antisovjetski i antikomunistički. Potom je ustaški zatočenik u doba tzv. NDH, ali i ustaški privrženik, emigrant poslije II. svjetskog rata na strani ustaša; no, napušta ih i ostaje tvrdi hrvatski nacionalist te oštar protivnik komunističke i socijalističke Hrvatske odnosno Jugoslavije; nakon raspada komunističkog sustava vratio se u Republiku Hrvatsku. Plodan je publicist – autor je desetak knjiga na hrvatskom jeziku i na više stranih jezika. Aktivan je i danas iako u veoma visokim godinama života.

O njemu je u Hrvata i u bivšoj Jugoslaviji veoma malo pisano, sporadično i uglavnom publicistički/novinarski. Upravo Ivan Očak posvećuje u zadnje vrijeme Anti Ciligi sve više pažnje (potican osobito i od potpisanoga), što je veoma korisno. U radnji pod naslovom "Dr. Ante Ciliga – otpadnik komunizma i staljinske čistke" (Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sv. 22, Zagreb 1989, str. 267 – 295, sažetak na engleskom jeziku, str. 295 – 296, a bilježaka ima 116), autor je svoja istraživanja sažeo u četiri poglavlja: "Kratka biografija revolucionarnog razdoblja", "Profesor KUNMZ-a", "Hapšenje, zatvor i logor" te "Obračun KPJ s Ciligom". Očak je dao podrobniji uvid u onaj stvaralački dio Ciligina životnog puta koji je vezan za općepoznate staljinske čistke, ali i u onaj dio Ciligina života kada je počeo postajati i postao poznati otpadnik od komunističkoga pa i socijalističkog poretka. Osobno povrijeđen i ogorčen zbog progona staljinskog režima, užasnut zbog mnogih hapšenja i internacija te zatočenja i ubijanja niza stanovnika SSSR-a i

stranih ljudi a među njima i Hrvata, u periodu Staljinova učvršćivanja na vlasti, Ciliga stubokom mijenja svoja idejno-politička stajališta, kako iznosi Ivan Očak, i pretvara se od radikalnog i vatrenog boljševičkog političara i teoretičara u veoma oštrog desničara – borca ne samo protiv staljinskoga represivnog, tobožnjeg socijalizma i komunizma, već i protiv SSSR-a, socijalizma i komunizma općenito. Pritom, naravno, odgojen u istoj totalitarnoj ideologiji, ni Ciliga ne bira načine ni sredstva borbe. Očak, međutim, upozorava na to da je i Ciliga staljinska žrtva te bi ga u normalnim okolnostima trebalo rehabilitirati (Očak je svoj rad pisao i objavio prije raspada socijalističke Jugoslavije i komunističkoga sustava te stvaranja Republike Hrvatske), no povijesno se veoma teško može objasniti Ciligin prelazak ustašama i njegov aktivan angažman na naci-fašističko/ustaškoj strani.

Ivan Očak svoje teze i podatke iznosi na temelju uvida u niz izvora te brojnu literaturu (naznačenu u brojnim bilješkama), osvjetljavajući osobito buran Ciligin život 30-ih godina, a posebno razdoblje borbe jugoslavenskih odnosno hrvatskih komunista protiv njega u tom trećem desetljeću našega stoljeća. Radnja je uspjeti izvorni znanstveni članak te je znatan prilog za bolje razumijevanje hrvatskih, jugoslavenskih i evropskih onodobnih složenih političkih prilika.

Petar Strčić

SLOVO 39 – 40, Zagreb, 1990.

Časopis Staroslavenskog zavoda "Svetozar Ritig" Instituta za filologiju i folkloristiku u Zagrebu (sadašnji Staroslavenski zavod Hrvatskoga filološkog instituta) za 1990, sv. 39 – 40, još je jedan vrijedan rezultat truda i napora niza naših i stranih znanstvenika u otkrivanju, proučavanju te znanstvenom interpretiranju značajnog korpusa glagoljske baštine. Ovaj jubilarni dvobroj, čiji je glavni i odgovorni urednik Anica Nazor, donosi trideset i pet izvornih znanstvenih radova, bibliografskih priloga, ocjena, prikaza, osvrti, nekrologa i vijesti. Cijeli je dvobroj koncipiran u ime zna-

čajne životne obljetnice – sedamdeset i pet godišnjice života znanstvenice Marije Agnezi-je Pantelić, pa je njoj i posvećen. Uvodni članak Ivana Goluba i bibliografija znanstvenih i stručnih radova Marije Pantelić – koju je priredila Anica Nazor – na početku su sadržaja ovoga dvobroja "Slova". Slavljénica je rođena 12. lipnja 1915. g. u Ferdinandovcu; gimnaziju i Filozofski fakultet završila je u Zagrebu (južnoslavenske književnosti; francuski jezik s književnošću; narodna historija, hrvatski jezik sa staroslavenskim i ruski jezik). Radila je najprije kao gimnazijski profesor, a od 1949. do 1987. g. je u Staroslavenskom institutu "Svetozar Ritig" u Zagrebu; u mirovinu je otišla kao znanstveni savjetnik. Godine 1960. doktorirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s temom: "Hrvatskoglagoljski kodeksi krbavskog područja u 14. i 15. stoljeću"; g. 1988. Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu dodijelio joj je doktorat honoris causa za zasluge u paleoslavističkim istraživanjima, a posebno za doprinos poznavanju staroslavenskoga bogoslužja. Kao s. Agnezija od 1935. g. članica je samostanske zajednice Sestara milosrdnica. Ivan Golub piše: "Djelo Marije Pantelić obimno je po broju, visoko vrijedno po izvornosti i raznoliko po vrsti. Raspon njezina znanstvenog pisanja ide od osvrta i recenzija do istraživačkih studija, od sudjelovanja na kritičkom izdavanju drevnih glagoljskih liturgijskih knjiga u preisku i transliteraciji do glagoljske paleografije. Jedno predstavlja možemo reći zajednički nazivnik čitava njezina opusa, a to je izučavanje staroslavenske paleografije i liturgije. Glavno je težište njezina rada na ispitivanju i dokazivanju onoga što je u liturgijskim knjigama specifično naše. Na tom je području dala prinos i prinove od kojih mnogi predstavljaju konačnu riječ o predmetu" (str. 10). Studije "Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca" (1964), "Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460" (1965), "Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368" (1967), "Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala" (1970), "Sadržaj i kulturno-povijesna komponenta misalskih tekstova" (1971) – samo su neki od kapitalnih znanstvenih radova koje je dala Marija Agneza Pantelić. Prema navedenom popisu Anice Nazor

(str. 18 – 22) M. A. Pantelić je u razdoblju od 1957. do 1989. g. objavila 49 znanstvenih i stručnih članaka.

Isti broj "Slova" u rubrici "Izvorni znanstveni članci" sadržava jedanaest radova. Tako Radoslav Katičić, "Dopuna članku 'Methodii doctrina'" (str. 23 – 25), odgovara na primjedbu Vladimira Koščaka u Historijskom zborniku 40/1987. u pogledu tumačenja riječi "in primitie". Dalje su objavljene sljedeće studije i članci: Joseph Shütz, "Der Dialog zwischen Kaiser Michael III. und Konstantin dem Philosophen", Johannes Rajnhart-Anatolij Arkadijevič Turilov, "Budapetski glagoljski otkov: drevniji slavjanski spisak Žitija Simeona Stolpnika", Johannes Reinhart, "Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju", Pavl Vyskočil, "Znovu o russimech v Ochridském apoštoláři", Radoslav Katičić, "Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu". Eduard Hercigonja piše o nekim jezično-stilskim značajkama Vinodolskog zakona (1288) i Krčkog (Vrbanskog) statuta (1388), Antonija Zaradija o prijevodu 3,8 Knjige Joba u hrvatskoglagoljskim rukopisima, Josip Vrana o odnosima hrvatskoga glagoljskog "Blagdanara" i Marulićeva "Od naslidovanja Isukarstova" prema latinskim izvornicima, Tihana Mršić o Vitezovićevoj kanonskoj tablici (Sacrum convivium) iz 1697. g. i glagoljašima, a Antun Josip Soldo o Antunu Dragutinu Parčiću i njegovu glagoljskom misalu. Uz nekrologe Petru Dordiću, Josipu Angelu Ritigu i Tomi Lesici, jedanaest ocjena, prikaza i osvrta (naša i strana izdanja) te osam vijesti ovaj dvobroj zaokružuje fizionomiju visokokvalitetnoga časopisa, izvrsno uređenoga i znanstveno vrijednog sadržaja.

Snježana Hozjan

BULLETTIN D'INFORMATION, sv. 17,
Comité international des sciences
historiques, Lausanne 1991.

Međunarodni odbor povijesnih znanosti (Comité international des sciences historiques, dalje: CISH) niz godina objavljuje svoje glasilo: "Bulletin d'information", zapravo –

pravi mali zbornik značajnih podataka o svijetu historičara u planetarnim razmjerima. "Buletin" za 1991. god. nosi brojku 17, a novo rukovodstvo CISH-a sa sjedištem u Lausanni nastavlja tradiciju te daje obavijesti o radu CISH-a, koji je nedavno organizirao i zadnji po redu međunarodni kongres historičara (u Madridu), daje podatke, npr. i o suradnji CISH-a i UNESCO-a, u kojem posredništvu posebnu ulogu ima Međunarodni odbor za filozofiju i humanističke znanosti (CIPSH). Tako odmah, u početku zbornika, glavni tajnik CISH-a François Bedarida, direktor Instituta suvremene povijesti u Parizu, upozorava na potrebu priprema za sljedeći svjetski kongres koji će biti održan 1995. god. u Montrealu. I predsjednik Upravnog odbora CISH-a Theo C. Barker, iz Odjela za gospodarsku povijest Londonske ekonomske škole, traži da se svi članovi CISH-a aktivno uključe u traženje odgovora na niz zanimljivih i poticajnih pitanja koja postavlja Barker, a tiču se novih značajnih tema, kao što su, npr. pitanja da li treba manje plenarnih sjednica u odnosu na više manjih savjetovanja, da li da se CISH obraća i nepovjesničarima i kako da se to najbolje realizira itd. Dalje, objavljen je Statut CISH-a (na francuskom i na engleskom jeziku, i to onaj od 21. kolovoza 1975, koji je bio dopunjen 18. lipnja 1977), daje se i popis novih članova te više zapisnika Upravnog odbora. U toj grupi tekstova treba upozoriti i na problem dužnosti glavnog tajnika, o kojem govori bivši nosilac te dužnosti Helena Arwiler. Na kongresu u kolovozu 1990. god. u članstvo kao nacionalni komiteti primljeni su urugvajski, gvinejski i vijetnamski povjesničari. U obliku komisije primljeni su Stalna konferencija za povijest obrazovanja, Međunarodni odbor za latinsku paleografiju, Savjet za istraživanja mira i Međunarodna komisija protiv manipulacije poviješću, jer "ona izopačuje dušu" – kako je rekao inicijator za osnivanje te Komisije Jean Dusset, dobitnik Nobelove nagrade za genetiku i borac protiv manipulacije genima. Dalje, u prvom dijelu zbornika, prema popisu članova CISH-a vidi se da u njemu djeluje 51 nacionalni povijesni komitet, među njima i onaj bivši jugoslavenski, zatim 23 pridružene međunarodne organizacije i 18 "unutrašnjih" komisija.

Ovdje treba upozoriti na podatak iz toga 17. sveska "Buletina" da je predsjednik Jugoslavenskog povijesnog nacionalnog komiteta bio predstavnik Saveza povijesnih društava Hrvatske – dr. Rene Lovrenčić, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a u Komisiji za očuvanje i publiciranje suvremenih izvora (vodi Povijesni institut Mađarske akademije znanosti i umjetnosti) redovni profesor istoga Fakulteta u miru dr. Mirjana Gross. No isto tako treba upozoriti i na to da je hrvatski Savez preimenujući se u Društvo za hrvatsku povjesnicu (Savez povijesnih društava Republike Hrvatske) istupio iz Saveza historičara Jugoslavije, a potpredsjednik hrvatskog Saveza prof. dr. Ivan Kampuš dao je ostavku na funkciju predsjednika Jugoslavenskog saveza, i to u znak prosvjeda protiv jugosrpske agresije na Republiku Hrvatsku, pa su time oba hrvatska historičara također prestala biti predstavnici u tim međunarodnim povjesničarskim tijelima.

Dalje, u Buletinu su objavljeni podaci i o vezama CISH-a i UNESCO-a, uvjeti Međunarodnog komiteta za filozofiju i humanističke znanosti prema kojima se može dobiti pomoć za održavanje skupova i izdanja, tu su i adrese nacionalnih odbora, pridruženih međunarodnih organizacija i unutrašnjih komisija te nekrolozi njemačkom i rumunjskom historičaru Karl Dietrichu Erdmannu i Eugenneu Stanescu. Među održanim skupovima treba upozoriti na anglo-mađarska savjetovanja 1989. i 1991. god. o plemićkoj kulturi i kulturi građanske elite te o regionalizmu (značajno za neka sadašnja javljanja u Hrvatskoj), koji postaje značajan čimbenik u kidanju veza u kulturnom, institucionalnom i gospodarskom pogledu. Mađarski povjesničari i dalje su aktivni – imali su susrete s Talijanima, a planira se razmjena mišljenja i o mađarsko-francuskim vezama. Irci su, npr. govorili o odnosu povjesničara, političara i ideologije, te o ratu, političarima i društvu. Izraelci su se istakli veoma aktualnom temom o istočnoj Evropi između prošlosti i budućnosti. Talijanski povjesničari posvetili su se obradi problema nacije i države u suvremenoj Italiji, dok je Japan pripremio susret svojih i sovjetskih povjesničara. Sovjeti su se susreli i s Meksikancima, a u Pragu je održano savjetovanje o francusko-čehoslovač-

kim odnosima u međuraću. SSSR je bio osobito aktivan – pripremio je čak 12 susreta s historičarima raznih zemalja Evrope, Amerike i Azije. Predstavnici bivše Jugoslavije sudjelovali su na skupovima u povodu godišnjice francuske revolucije, imali su susrete s Čehoslovacima, Talijanima i Mađarima, a bili su i na zadnjem svjetskom kongresu u Madridu. Međutim, nije objavljen uobičajen pregled jugoslavenske historiografije za razdoblje od 1975. do 1985. godine, kako je naznačeno u "Buletinu". I pridružene međunarodne organizacije održale su niz savjetovanja i simpozija, i to u okviru komisija za proučavanje evropskog jugo-istoka, za suvremenu povijest Evrope, za povijest prava i institucija, za povijest II. svjetskog rata, za historiografiju, za povijest socijalnih pokreta i socijalnih struktura, za poredbenu crkvenu povijest, za vojnu povijest, za povijesna slavistička istraživanja, za povijest državnih skupština, za povijest gradova, za proučavanje židovske povijesti, za didaktiku povijesti. Na isti način bile su aktivne i unutrašnje komisije – za manipulaciju poviješću (npr., o pitanjima atmosferskog okoliša potkraj XX. stoljeća, o progresu znanosti u XXI. st., o genetici), za povijesnu demografiju, za povijest obrazovanja itd. Na kraju treba reći da se Jugoslavenski nacionalni povijesni komitet raspao zajedno sa SFR Jugoslavijom, te da je Društvo za hrvatsku povjesnicu (Savez povijesnih društava Republike Hrvatske) osnovalo nacionalni komitet, te poduzelo korake za učlanjivanje Republike Hrvatske u međunarodnu asocijaciju povjesničara svijeta.

Petar Strčić

BUZETSKI ZBORNİK 17/1992

Istarsko-kvarnerska regija danas je među hrvatskim područjima najbogatija zbornicima pretežno povijesnoga sadržaja. Među njima redovitim izlaženjem iz tiska ističe se "Buzetski zbornik", čiji je 17. sv. objavljen 1992. godine; izdavači su Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila" iz Pazina te buzetska Katedra Čakavskog sabora i Narodno sveučilište "A. Vivoda". Glavni je i odgovorni urednik zbornika Božo Jakovljević.

Na 148 tiskanih stranica objavljeno je dvadeset priloga. Govori se ovdje, između ostalog, o biljnom pokrovu Ćićarije (I. Šugar) i o buzetskom muzičkom instrumentu bajsu (D. Klarić i J. P. Hrvatini); tu su i ostvarenja trojice poeta (V. Pernić, M. Sinčić, J. P. Hrvatini), a uvršten je i izvještaj o povremenim likovnim izložbama u buzetskom Muzeju (S. Nikolić). U "Ogledima govora na Bužeštini" (str. 33 – 42) autor P. Šimunović poziva se na primjere iz dalje povijesti, a rad "Buzetska toponimija" (str. 43 – 64) istoga autora ima i posebno poglavlje posvećeno povijesnoj toponimiji. Povijesne potvrde i jezične analize upućuju na drevno postanje obilja toponima, a sve to govori "da je ovaj dio Istre bio davno imenovan, pa prema tome i davno naseljen" (str. 43). I neki drugi radovi dotiču povijesne sadržaje – članak o djelu Jakova Mikca o istarskoj etnografiji J. Miličevića i prikaz narodnih priča buzetske Bazgonije A. Čargonje. Iako i neki drugi naslovi upućuju na filološke teme, sadržaji koji slijede bitno su vezani za povijest. Tako N. Benčić iz Željeznoga (Eisenstadt) govori o "Stipanu Konzulu Istraninu u austrijskom Željeznom (1568 – 1579)"; taj glasoviti stvaralac bio je tamo propovjednik pa se utvrđuje niz činjenica u vezi s njegovim tamošnjim djelovanjem i boravkom, tijekom kojega Konzul piše knjigu "Postila" i određuje početak gradišćansko-hrvatske književnosti. J. Matešić autor je priloga "O literarno-lingvističkoj koncepciji hrvatskog protestantizma"; ni on nije mogao mimoći važnu ulogu S. Istranina Konzula. A. Jembrih nastavlja: "Još o jeziku katekizma iz 1561. i 1564. Stipana Konzula i Antuna Dalmate"; oba autora, naravno, daju i više povijesnih opservacija. U članku "Bužeština 1580. Kulturno-povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji" B. Fučić iznosi podatke na temelju toga (inače) općepoznatoga izvora. O "Roču – važnoj tvrđavi rašporskog kapetana u renesansnim stoljećima" Z. Balog govori o tom dijelu Bužeštine, njegovu živopisnome gradiću Roču, čuvenome glagoljaškom središtu (Šimun Greblo). "Zasluzeni (!) učitelji Bužeštine do 1941. godine" rad je B. Jakovljevića u kojem on biografski upozorava na desetak prosvjetnih radnika, među kojima ima i hrvatskih preporoditelja. Zanimljiva su i "Sjećanja

na zdravstveni rad u kotaru Kras u prvim poratnim mjesecima" (tj. poslije 1945. godine) autorice V. Vince-Ribarić. Spomenimo i izvještaj o brizi za starine Buzeštine iz 1991. godine, koji su priredili B. Jakovljević i G. Piutti.

Ovogodišnji "Buzetski zbornik" rezultat je napora male izdavačke sredine u sjevernom dijelu hrvatske Istre, na granici prema Sloveniji, ali sredine s vrlo dubokim kulturnim temeljima u oblasti glagoljaštva i stvaralaštva na glagoljci. Dio članaka je znanstvenog karaktera, neki imaju i znanstveni aparat, sa sažetkom na stranom jeziku; pojedinim radovima u prilogu su fotografije i crteži. Članci su uglavnom vrlo kratki. Nažalost, treba upozoriti na nedopušteni, upravo pretjerani broj slagarskih grešaka, čak i u naslovima, pa se čini kao da na tekstovima nije izvršena korektura, a kamoli revizija; nije označena ni tiskara, a ni ime lektora. Tako zbog nečijeg nemara ostaju oštećeni i autori i čitatelji. No unatoč tome, treba pohvaliti izuzetan trud napose glavnoga i odgovornog urednika mr. Božac Jakovljevića, koji je već godinama duša ovoga glasila, a i svakogodišnjega znanstveno-stručnog skupa "Buzetski dani". Uglavnom se priopćenja s ovih skupova – integralna ili dopunjena – objavljuju u "Buzetskom zborniku". (Zbornik je 25. lipnja 1991. god. predstavljen i zagrebačkoj zainteresiranoj javnosti, u Etnografskom muzeju, a o njemu su govorili predsjednik Skupštine općine Buzet i potpredsjednik Čakavskog sabora V. Pernić, akademici P. Šimunović i B. Finka te T. Perić-Polonijo, P. Strčić i B. Jakovljević).

Snježana Hozjan

ARHIVISTIKA ZA DJELATNIKE U PISMOHRANAMA, Zagreb 1992.

Još 1981. god. u Hrvatskoj je donesen "Pravilnik o odabiranju i izlučivanju registraturne građe" (Narodne novine – dalje NN – br. 36), a potom i više drugih pravilnika, uputa, dopuna načela i dr. propisa koji reguliraju arhivski rad i brigu u vezi s građom izvan arhiva i, dijelom, u njemu. O tome problemu ima dosta literature i na hrvatskom i na drugim

jezicima, ali u Hrvatskoj nisu uspijevali pokušaji da se na temelju te literature i iskustva sublimira znanje u jednu cizeliranu cjelinu te objavi u obliku jedne knjige. Pokušaji su se polovinom 80-ih godina uobličili u konkretniji rad, ali je hvalevrijedan rezultat – u manjem opsegu – ugledao svjetlo dana tek 1992. godine; to je priručnik s više radova pod naslovom "Arhivistika za djelatnike u pismohranama" Arhiva Hrvatske i Saveza arhivskih radnika Hrvatske; priredili su ga – sada pokojna – Josipa Paver te Davorin Eržišnik. Knjiga ima ukupno 134 stranice, uz uvod i priloge, a raspodijeljena je na 12 poglavlja, i to ovako: Uvod, Arhivistika i zadaci arhiva (J. Paver, D. Eržišnik), Arhivska terminologija (M. Rastić, J. Paver, D. Eržišnik), Arhivsko zakonodavstvo (M. Rastić), Osnove uredskog poslovanja (D. Eržišnik), Sređivanje (J. Paver, D. Eržišnik), Izlučivanje registraturne građe (D. Eržišnik), Arhivski prostor i oprema (M. Rastić), Fizička zaštita (T. Mušnjak), Predaja arhivske građe arhivima (M. Rastić), Upotreba mikrofilma (M. Modrušan), Dokumenti elektroničke obrade (D. Pajalić), Audiovizualna dokumentacija (V. Majcen, B. Bubenik), Prilozi (propisi iz arhivske i srodnih djelatnosti, Provedbeni arhivski propisi, Primjer izgleda liste, Bibliografija, Tabela odnosa relativne i apsolutne vlažnosti). U ovoj brošuri naglašeno je: "Priručnik predstavlja prvi pokušaj izrade jednog pregleda najvažnijih sadržaja od značaja za zaštitu arhivske građe izvan arhiva (u Hrvatskoj). Izbor sadržaja usklađen je i s programom za polaganje ispita za radnike na tim poslovima" (str. 7); na ovom je mjestu stavljena oznaka te se čitatelj upućuje na "Pravilnik o polaganju stručnog ispita o stručnoj osposobljenosti radnika za zadatke i poslove zaštite arhivske i registraturne građe izvan arhiva" (NN 17/1988). Dakle, sadržaj ima uglavnom praktičan značaj i svrhu, te bi, takav, trebao naići na dobar prijam u zainteresiranih. Svakako, s obzirom na to da je sadržaj ovoga maloga zbornika prvi pokušaj u ovoj oblasti (u Hrvatskoj, kako je precizirano u spomenutoj prvoj rečenici "Uvoda"), te da će se po njemu obrazovati registraturni radnici, potreban bi bio i dublji stručni osvrt te znanstvena ocjena ovoga (maloga) zbornika u cjelini. A zasada – može

se konstatirati da je izvršen koristan i hvalevrijedan posao.

Petar Strčić

**ANTUN BOZANIĆ, BISKUP MAHNIĆ,
PASTIR I JAVNI DJELATNIK U
HRVATA. Kršćanska sadašnjost i Povijesno
društvo o. Krka, Zagreb-Krk 1991.**

Lik dr. Antuna Mahnića često je dotičan u našoj literaturi – povijesnoj, književnopovijesnoj, crkvenoj i drugoj. Pažnja je svraćana na njega već za biskupova života (1850 – 1920), a ona se neprestano povećavala i poslije njegove smrti te traje sve do danas. Ta se pažnja može, uglavnom, svesti na dvije gotovo oprečne strane; jedna, koja je njegovu djelatnost ocjenjivala pozitivno, i druga, koja je tu djelatnost valorizirala uglavnom negativno. Ta druga ocjena postupno je prevladavala, a osobito je bila dominantna u socijalističkom periodu života hrvatskoga i drugih jugoslavenskih naroda, od 1945. god. dalje, kada se Mahnićevo gotovo cjelokupna aktivnost svodila na konzervativizam, na reakcionarnost pogleda, klerikalnost njegovih htijenja i rada itd.; naravno, s ovim posljednjim ocjenama u znatnoj se mjeri pretjeralo u razdoblju poslije 1945. godine.

God. 1989. doktorirao je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu s tezom "Pastoralni rad biskupa Antuna Mahnića u Krčkoj biskupiji i Hrvatskoj" Antun Bozanić, župnik u Omišlju na o. Krku, inače rođeni Vrbničanin, s istoga otoka. Tu svoju radnju ponešto je dopunio i sadržajno izmijenio, tako da ju je 1992. god. (knjiga ima, međutim, na-dnevak 1991) objavio pod naslovom: "Biskup Mahnić, pastir i javni djelatnik u Hrvata". Djelo je odjednom edirano čak u tri posebna izdanja: "Analecta Croatica Christiana", biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije "Kršćanske sadašnjosti", sv. 26 (glavni urednik Aldo Starić), "Krčki zbornik" Povijesnog društva o. Krka Saveza povijesnih društava Republike Hrvatske, sv. 22, i "Posebna izdanja" istoga društva, sv. 16. (str. 189; glavni urednik Petar Strčić). Autor je u svome djelu posvetio širu pažnju Antunu

Mahniću, i to u tri opsežna dijela: "Mahnić u svom vremenu i prostoru", "Mahnićevo pastoralni zahvati u obnovi Krčke biskupije" i "Biskup Mahnić i hrvatski katolicizam".

U prvom se cjelini Antun Bozanić osvrnuo na Mahnićevo životni put i na rad u Sloveniji, na njegovo oštro suprotstavljanje liberalnim shvaćanjima u književnosti i filozofiji, jer ih je smatrao nespojivima s kršćanstvom; ovdje je upozoreno i na časopis "Rimski katolik" te na poznatu "razdiobu duhova" u slovenskoj javnosti. Autor je također ocijenio i učinke Mahnićeve djelovanja u slovenskom periodu života u skladu s njegovom službom profesora u goričkoj bogosloviji. Znatna prekretnica u Mahnićevo životu i radu nastala je 1896. godine kada je imenovan za krčkog biskupa na Kvarnerskim otocima, s o. Rabom (zareden je 1897). Očekivalo se da za biskupa bude imenovan Franjo Volarić, krčki kanonik iz Vrbnika, istaknuti hrvatski narodni preporoditelj. Preporoditelji nisu dobro primili dolazak A. Mahnića, što je, uz druge, ovako izrazio najugledniji Hrvat austrijske pokrajine Istre s Kvarnerskim otocima dr. Dinko Vitezić s o. Krka: "Od njegove prošlosti ne možemo se nadati nikakvom probitku za narodnu stvar, navlastito u pogledu njegovih nazora o glagoljici. Nadahnuo ga Bog, da promijeni te nazore u novom stališu." (U pismu biskupu J. J. Strossmayeru, prosinac 1896). Bozanić je smatrao potrebnim da поближе opiše situaciju u Hrvatskoj i Krčkoj biskupiji u drugoj polovici 19. stoljeća, pa je tako dao osvrt na društveno-političke prilike u hrvatskim zemljama, upozorio na važnija idejna strujanja u odnosima između društva i Katoličke crkve, dao je i povijesni pregled Krčke biskupije te uvid u njezino pripadanje raznim crkvenim pokrajinama; priložene su i kraće natuknice o krčkim biskupima u XIX. stoljeću. Bozanić potom ide dalje i osvjetljuje jedan od najbitnijih momenata u Mahnićevo životu – upravo ono strahovanje koje je Vitezić izrazio Strossmayeru. Jer – što se dogodilo? Mahnić je postao glavni zaštitnik i promicatelj glagoljice! U tome smislu Bozanić uvodno govori o glagoljici u tradiciji Krčke biskupije, koja je, kao što je općepoznato, više nego bogata (da spomenemo samo Bašćansku ploču i Krčki natpis, Kločev glagoljaš, hogo-

služje i druge službe, niz misala i brevijara, Krčki statut 1388. god. iz Vrbnika, pjesništvo na glagoljici, glagoljski notarijat štampara Blaža Baromića iz Vrbnika itd.; korpus glagoljskih rukopisa o. Krka posebno je obradio i rezultate objavio pok. prof. Vjekoslav Štefanić, također s o. Krka). Autor, dalje, govori o statusu crkvenoslavenskog bogoslužja na prijelomu XIX. i XX. stoljeća, a posebno o Mahničevu odnosu prema staroslavenskoj službi Božjoj; u tome kompleksu pitanja govor je o liturgijskom jeziku na Prvoj krčkoj sinodi, koju je pripremio Mahnić, o reakcijama na Sinodu te o velikom djelu Antuna Mahnića – o Staroslavenskoj akademiji u Krku, koju je upravo biskup bio osnovao (treća je uopće u jugoslavenskim zemljama, iza jugoslavenske, odnosno hrvatske, pa srpske). Značajan je bio Mahnićev duhovni i pastoralni rad, o čemu jasno govore "Acta Curiae Episcopalis Veglensis", obnova pastoralnih konferencija, društvo svećenika klanjalaca i list "Sanctissima Eucharistia" te udruženje "Svećenička zajednica" i istoimeno list. To udruženje i list imali su znatnu ulogu u odgoju svećenika, u duhovnoj formaciji svećenika i njihovu osposobljavanju za rad u novim prilikama. Tu je i pokušaj da svjetovni kler prihvati trostruke zavjete. Autor na kraju ovoga dijela govori o prvoj i drugoj sinodi koje su održane 1901. i 1911. godine. Antun Bozanić, zatim, ide i u podrobnije raščlanjivanje pastorala za potrebe vjernika, pa govori o redovitim oblicima pastorala – o katehezi, o propovijedanju, o misijama te o posebnim oblicima pastorala – o Udruzi Svete obitelji, o Bratovštini Presvetog Sakramenta i drugim bratovštinama, o Družbi Sv. Rafaela za iseljenike i o Apostolatu Sv. Ćirila i Metoda. Mahnić se svestrano angažirao na jačanju osnove i praktičnom širenju socijalnog rada u svojoj Krčkoj biskupiji, pa je – nakon uvida u socijalne organizacije u Crkvi XIX. stoljeća – Bozanić obradio zadružne pokrete u istarsko-primorskom kraju, posebno govoreći o socijalnom djelovanju samoga Mahnića – o tome kako je biskup uočavao socijalno pitanje, o gospodarskom listu "Pučki prijatelj", koji je pokrenuo, te o osnivanju i vođenju modernih oblika zadrugarstva. U zadnjoj, trećoj velikoj cjelini, A. Bozanić se osvrnuo na ono što je

bilo osobito zanimljivo Mahničevim suvremenicima, a i potonjim istraživačima, pa i političkim djelatnicima, na ono što je izazivalo veoma oprečne ocjene i stajališta. To se odnosi na udio biskupa Antuna Mahnića u razvoju hrvatskog katolicizma, i to ne samo od 1896. god. dalje, kada je došao na tron krčkog biskupa, već i ranije, u njegovu slovenskom periodu aktivnosti. Autor je dao uvodni uvid u katoličke pokrete u Rimokatoličkoj crkvi u XIX. stoljeću, pa u događaje koji su prethodili Hrvatskom katoličkom pokretu, kao i u veliki katolički skup u Zagrebu iz 1900. godine. Zbog značenja, autor detaljnije govori o počecima i razvoju Hrvatskoga katoličkog pokreta i o reviji "Hrvatska straža" koja je počela izlaziti u Krku. Tu je i osvrt na organiziranje mladeži, na razvoj ideja i oblika djelovanja u Hrvatskom katoličkom pokretu i odnosu prema političkim strankama, kao i na mišljenja, ocjene i stajališta članova Hrvatskoga katoličkog pokreta o Antunu Mahničju. Naravno, nije se moglo mimoći Mahnićjevo djelovanje u susjednoj Istri, jer je i o. Krk bio u sastavu cislajtanijske, austrijske pokrajine Istre, koja je imala i vlastiti Sabor i Zemaljsku vladu. Vidljivo je iz Bozanićeva teksta da su znatni bili odjeci Mahnićjeva djelovanja, da se borio za kršćanska načela u javnom životu, posebno za oblikovanje kršćansko-socijalne struje te za preseljenje krčkog glasila "Pučki prijatelj" u Pazin. Znatno je bio Mahnićjev utjecaj i među istarskim đacima te na polju prosvjete općenito; u tome smislu, u drugom poglavlju, nalazi se poseban odjeljak koji se odnosi na đачki konvikt iz kojeg se kasnije razvilo sjemenište u Pazinu. Mahnić je bio i talentirani pisac, koji je rano uočio značenje i moć objavljene riječi, pa je s pravom isticao da ne može bez tiskare; tako je i otvorena u gradu Krku njegova štamparija "Kurykta", u kojoj se moglo tiskati čak na četiri načina – latinskim, grčkim, glagoljskim i ćirilskim slovima (tiskara je započela s radom 1899). Otada je Mahnić mogao djelovati samostalno i snažnije, kako je vidljivo iz Bozanićeve analize glasila "Hrvatska straža" i drugih publikacija. Autor je, zatim, donio prikaz pastoralnoga značaja Mahnićjeve književne kritike, teološke polemike između Mahnića i prof. Frana Barca, Leonova društva, zamisli

"Katoličke enciklopedije", "Pijevog društva" i "Kuće dobre štampe". Na kraju dolazi prikaz značajnoga političkog rada biskupa Mahnića na obrani narodnih prava, i to na području nacionalnog pitanja i vjere, u vezi sa službenim jezikom biskupijske kancelarije, tu je i borba za hrvatski jezik u školama, poseban osvrt na biskupov utjecaj na izradu spomenice papi Benediktu XV. iz 1915. godine i Svibanjske deklaracije koja je 1917. god. pročitana u bečkom parlamentu. Ta velika obrana narodnih prava odvela je Mahnića u zatočeništvo u danima velikoga prijeloma, poslije 1918, kada su njegovu biskupiju okupirale jedinice Kraljevine Italije. Naime, biskup je 1919. god. na prijevru odveden u Italiju, gdje je teško obolio; to mu je skratilo život, te je umro 1920. god. u progonstvu, u Zagrebu, ne dočekavši da se vrati u svoju biskupiju.

Iz ovoga djela dr. Antuna Bozanića proizlazi znatno drukčija slika života i rada dr. Antuna Mahnića u cjelini, a ne samo segment toga djelovanja, na što je sâm autor uputio omeđenim naslovom – "pastir i javni djelatnik u Hrvata". Držeći se analitičko-sintetičke metode, a na temelju bogate periodike (Mahnić je u svome vremenu bio prava medijska ličnost!) i literature, osobito arhivske građe, autor skladno prati Mahnića i na crkvenom, pastoralnom polju, i u okvirima društveno-političkih, kulturnih i gospodarskih djelatnosti; po tome je autor dobro smjestio A. Mahnića u vrijeme i prostor. Bozanić se ne ustručava ni kritičkih opservacija, npr., o ulozi biskupa Mahnića u Hrvatskome katoličkom pokretu, pa je u tom smislu i raščlanjuje u tri točke (str. 156 – 157), ali daje odmah i pozitivne aspekte (str. 155 – 156). Zbog toga se u cjelini pozitivno i ocjenjuje djelo Antuna Bozanića, jer je svestrano i kritički vrednovao biskupovo djelovanje, znanstveno, a ne apologetski ili jednostrano, kako je čest slučaj kada se u ruke uzima obrada Mahnićeve ličnosti i djela. O tome govori i znatan znanstveni aparat (468 bilježaka), popis korištenih vrela (str. 161), članaka i priloga Antuna Mahnića (jedna od najboljih Mahnićevih bibliografija dosad, str. 161 – 176) te popis historiografskih radova i ostale literature (također ima bilješke), uz sažetak na talijanskom jeziku. Očito je iz svega da je mladi

znanstvenik koji sada službuje, kako smo rekli, kao župnik u Omišlju, a rodom je iz Vrbnika, također na o. Krku, s uspjehom precijenio dr. Antuna Mahnića, upozoravajući s pravom na njega kao na vrlo važnu crkvenu, političku, prosvjetnu ali i gospodarsku ličnost, na značajnog mislioca i pisca. U tome smislu ova će knjiga Antuna Bozanića odsada biti jedno od bitnih i važnih polazišta za nova i dalja proučavanja biskupova života i djela.

Mirjana Strčić

SLOBODAN KAŠTELA, EKONOMSKA
Znanost u radovima
JUGOSLAVENSKJE AKADEMIJE
Znanosti u umjetnosti, Zagreb,
1991.

Uobičajeno je da se djelatnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (ranije: Jugoslavenska) promatra gotovo isključivo preko njezine aktivnosti na kulturnom i umjetničkom planu, a manje na njezinim drugim područjima. Iz oblasti društvenih znanosti čini se da se ponajprije osvrćemo na rezultate istraživanja suradnika HAZU u oblasti gospodarske prošlosti, a još manje suvremene ekonomike. Zbog toga sa zadovoljstvom, a ponešto i s iznenađenjem, primamo knjigu mr. Slobodana Kaštele pod nalovom "Ekonomska znanost u radovima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti", koja je 1991. god. izašla iz štampe u seriji "Radova" Zavoda za ekonomsku istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (1991, str. 140). Slobodan Kaštela tajnik je HAZU, a studiju je izradio u okviru programa rečenoga Akademijina Zavoda. Urednici izdanja su akademik J. Sirotković i G. Družić.

Slobodan Kaštela dao je cjelovit uvid u sadržaj naznačene teme za razdoblje od 125 godina djelovanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, tj. od njezina osnivanja 1866. do 1990. kada mijenja ime u Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. "U svom radu autor je bio motiviran nedovoljno poznatom činjenicom da je Akademija već u prvim godinama svoga rada bila jedan od osnovnih

nosilaca znanstvenog rada na području ekonomskih znanosti u nas. O tome su pisali jedino akademici Mijo Mirković, Vladimir Stipetić i Vladislav Brajković – piše u uvodnoj bilješci G. Družić, jedan od urednika. Posao je bio veoma opsežan, jer je od osnutka do kraja 1990. god. Akademija objavila čak 3046 svezaka iz svih područja znanstvene i umjetničke djelatnosti; potrebno je naglasiti da je u prvih 75 godina rada Akademija objavila 739 svezaka, što je otprilike deset svezaka na godinu i čini impozantnu izdavačku djelatnost kada se uzme u obzir ondašnja mogućnost tiskanja i djelovanja, a zna se da JAZU nije bila omiljena kod vlasti, pa ni u razdoblju između dva svjetska rata. No zaprepašćuje da je u razdoblju od svega 45 godina, tj. od 1945. do 1990. god. JAZU objavila nevjerojatno visok broj od 2307 svezaka! Sva ta velika produkcija, naravno, obuhvaća u svojim sadržajima i oblast ekonomskih znanosti, a prvi je o tome govorio 1947. god. Mijo Mirković – za razdoblje do 1914. godine – u jednom propćenju na Radiju Zagreb. Međutim, Kaštela je šire zahvatio u tu tematiku, šireći pojam ekonomske problematike, pa su "uz ekonomska istraživanja u užem smislu obuhvaćena istraživanja naše gospodarske povijesti, statistička i demografska istraživanja te problemi pomorske privrede i jadranske gospodarske orijentacije", a usto i pitanja suvremenih ekonomskih problema – kako precizira sâm autor (str. 2). No u obradu materijala uključio je i tekstove iz drugih znanstvenih disciplina, područja i oblasti, iz prava, filozofije, prirodnih znanosti itd., naravno, ako su barem dijelom vezani uz gospodarstvo. Cjelokupno istraživanje i obrada obuhvaćaju priloge članova Akademije, ali i priloge unutrašnjih i vanjskih suradnika JAZU. Autor je ukupno obradio 825 priloga, što je velik znanstveni korpus u istraživačkoj djelatnosti JAZU, te u znatnoj mjeri mijenja naše mišljenje o njezinoj ukupnoj znanstvenoj orijentaciji.

Autor je svoj rad podijelio u osam cjelina. Osim spomenute uvodne uredničke bilješke, tu su još "Predgovor" (str. 1 – 3), "Izvori i literatura" (str. 71 – 72) i "Popis radova iz ekonomskih znanosti objavljenih u izdanjima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti" (str. 73 – 140). No osnovnih je pet poglavlja.

Tako u prvome autor obrađuje ekonomske znanosti u radovima Akademije od njezina osnivanja do 1945. godine, osobito apostrofirajući početke rada na ekonomskim pitanjima te ulogu čuvenoga glasila "Rad" JAZU. Tu je npr., upozoreno i na važnu djelatnost geografa Petra Matkovića (1830 – 1898), akademika i tajnika JAZU, koji je već 1868. god. u tome "Radu" objavio prilog "O potrebi statističkog odbora". Tu su potom važni radovi Frana Vrbanića, Milovana Zoričića, Blaža Lorkovića, Milana Kressera, Vladimira Mažuranića, Ante Radića i drugih poslenika, od kojih su neki više, a neki manje uključivali ekonomske sadržaje te ih objavlivali u izdanjima JAZU do 1945. godine. U drugom dijelu knjige S. Kaštela govori o ekonomskoj znanosti JAZU u periodu od 1945. do 1990. godine. Tu je riječ o obnovi rada JAZU (tj. o obnovi rada pod tim imenom, jer je ona radila kao HAZU u doba tzv. Nezavisne Države Hrvatske), pa o nekima od najvažnijih aktivnosti JAZU na području gospodarske povijesti, demografske povijesti, jadranske gospodarske orijentacije, djelatnosti Zavoda za pomorsko pravo, historiju i ekonomiku pomorstva te suvremene ekonomske problematike. Dalje, autor je obradio djelatnost specijalizirane Akademijine institucije – Zavoda za ekonomska istraživanja, te je pritom upozorio na znanstvenoistraživački rad njegovih suradnika, na javne rasprave i međunarodne skupove koje je Zavod organizirao i u kojima je sudjelovao i na izdavačku djelatnost. U četvrtom poglavlju autor je obradio razna tijela JAZU iz gospodarske oblasti ili onih koje su joj bliže. Tu su, u prvome redu, znanstveni savjeti, kao što su onaj za naftu, pa za daljinska istraživanja i fotointerpretaciju, za pomorstvo, za promet i turizam. Na kraju, u zaključnom poglavlju Slobodan Kaštela dao je ocjenu aktivnosti JAZU na području ekonomskih znanosti; naglašeno je da su u ovoj oblasti i iz njezinih područja u početku pisali uglavnom pravnici, a prilozi su tiskani uglavnom u "Radu". Međutim, poslije prvoga svjetskoga rata uglavnom prestaje aktivnost JAZU na području ekonomskih znanosti, što se mnogostruko ispravlja nakon 1945. godine; na to su osobito utjecali razvoj društva, tj. industrijalizacija i ubrzani privredni razvoj zemlje. U

oživljavanju interesa za proučavanje gospodarske povijesti – ističe autor – nezaobilazna je uloga akademika Mije Mirkovića, koji pokreće serije "Građa za gospodarsku povijest Hrvatske" i "Prinosi proučavanju ekonomike ribarstva i ribarskog prava". Naglji je i rad na razvoju demografske povijesti. Do širega je poticaja izučavanju pojedinih pitanja došlo i u vezi s naglim osnivanjem brojnih Akademijinih instituta i zavoda širom Hrvatske, a osobito u njezinu priobalju. U tome smislu treba gledati i osnivanje te djelovanje raznih Akademijinih tijela – savjeta, odbora itd., uz priređivanje i održavanje mnogih znanstvenih skupova.

Cjelokupni sadržaj knjige mr. Slobodana Kaštele govori da je svojim "znanstvenim radom na proučavanju, a posebno istraživanju iz ekonomskih znanosti u specijaliziranim, ali i drugim serijama, Jugoslavenska akademija dala ogroman doprinos razvoju ekonomske misli u nas. Ona je, a to potvrđuju i saznanja iz ovog istraživanja, svojim cjelokupnim radom časno ispunila očekivanja Franje Račkoga, da 'Akademija neće gojiti znanost u pravcu idcalnoga s obzirom na potrebe i na korist našega naroda i naše domovine'" (str. 70). Čak 825 bibliografskih jedinica koje su objavljene tijekom 125 godina rada JAZU iz oblasti ekonomskih znanosti ili znanosti približe vezanih

uz njih govori koliku je znatnu pažnju Akademija posvećivala ovoj problematici, a osobito u razdoblju od 1945. do 1990. godine. Autor je analizom, popraćenom brojnim bilješkama i popisom upotrijebljene građe i literature, omogućio širok uvid u taj veliki korpus naše znanosti, dosad malo obradivan. Osobito ističemo bibliografiju iz ekonomske znanosti koja se odnosi na velik dio onoga što je objavljivano u izdanjima JAZU (nije sve uzeto u obzir; sâm autor naglašava da nije uzeo u obzir brojne radove koji su objavljeni u simpozijским i sličnim Akademijinim zbornicima). Taj se popis posebnih izdanja i priloga prvi put objavljuje i postaje izuzetno važna bibliografska građa, koja će zainteresiranima odsad omogućiti mnogo brža dalja istraživanja. Svakako, bilo bi poželjno da su objavljena i kazala mjesta i imena, pa i pojmova te sažeci na stranim jezicima. No, naravno, sve se ne može odjednom učiniti, pa ovo izuzetno korisno djelo potiče i na dalji rad na izučavanju doprinosa Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u oblasti ekonomskih znanosti. Međutim, ova knjiga potiče i druga pitanja: zar se ne bi slično djelo, gotovo istovjetne namjene i hitjenja moglo prirediti i iz oblasti povijesne znanosti?

Petar Strčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.